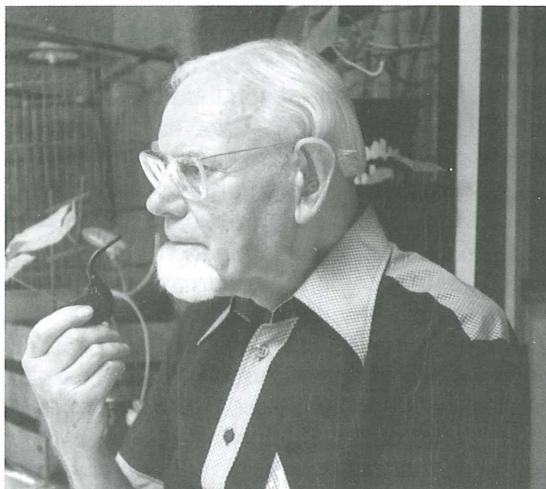


In memoriam

dr. Sergej Dimitrijevič Matvejev



V petek, 27. junija 2003, je dan pred svojim devetdesetim rojstnim dnevom v Beogradu preminil naš dragi prijatelj in častni član Slovenskega entomološkega društva Štefana Michielija dr. Sergej Dimitrijevič Matvejev. Dr. Sergej Matvejev je vse svoje življenje posvetil raziskavam narave, pri čemer ga na koncu niso ovirala niti njegova zavirljiva leta, niti težave z zdravjem, saj je v zadnjih letih svojega življenja bolehal za angino pectoris in prebolel več infarktov. Svoj obsežni znanstveni opus je posvetil naravi, četudi se je med njegovimi številnimi rokopisi znašla tudi kakšna poezija ali povest, teh ni obelodanil.

Dr. Matvejev je bil naravoslovec starega kova, z obsežnim naravoslovnim znanjem. Po strokovnem delu je bil ornitolog, biogeograf, entomolog, ihtiolog, naravovarstvenik in arhitekt. Za seboj je imel neštete terene – odprave, čez Balkanski polotok, dele bivše Sovjetske zveze, Male Azije in srednje Evrope, kar mu je prineslo veliko bogatih izkušenj, iz katerih je črpal svoje obsežno znanje o naravi. Po nazoru je bil svetovljan, je razlagal. Rodil se je 28. junija 1913 v Lugansku v današnji Ukrajini. Že kmalu zatem ga je pot zanesla v izgnanstvo, saj je bil oče oficir kraljeve vojske in je zaradi oktobrske revolucije z družino moral v izgnanstvo. Kot begunci so leto in pol bivali na otoku Antigoni v Marmornem morju blizu Carigrada v Turčiji. Tukaj je Sergej kot 7-letni deček opazoval selitev ptic ujed iz Evrope v Azijo. Opazovanje preletov ptic mu je na duši pustilo posebno strast do svobode in narave. Iz Turčije se je družina preselila v Srbijo (takratno kraljevino Jugoslavijo), kjer je oče dobil službo kot vojaški inženir v Kragujevcu. Sergeja so že kot osnovnošolca močno pritegnile ptice. Seznanil se je z metodami prepariranja ptic in začel z njihovim zbiranjem in preučevanjem. Po končani šoli in maturi se je na očetovo željo (kar je bil običaj pri ruskih emigrantih) vpisal na študij kemijske tehnologije v Beogradu. Delo v laboratorijih je zaradi slabih delovnih razmer nače-

lo njegovo zdravje, zato je zaradi obolelih pljuč po 6. semestru študij kemije opustil in se prepisal na arhitekturo, kjer je diplomiral leta 1938. Kljub končanemu študiju so ptiči ostali njegova strast in ljubezen do biologije ni plegla. Ob vzpodbujanju več mentorjev – znanih jugoslovanskih ornitologov, je objavil nekaj ornitoloških prispevkov. V Glasniku Hrvatskega prirodoslovnega društva, v letniku 1937/1938 je objavil prvo znanstveno razpravo, ki je obravnavala problematiko podvrst pri vrsti detlov, s čimer je med strokovnjaki vzpodbudil zanimanje za svoje delo. Po končanem šolanju za arhitekta je že leta 1938 kot ornitolog nastopil službo v Lovsko-gozdarskem muzeju kneza Pavla v Topčideru, čeprav bi kot arhitekt lažje prišel do boljše službe. Kmalu zatem, ko se je bližala druga svetovna vojna, je bil kot arhitekt mobiliziran v armado in je delal v gradbenem oddelku vojno-tehničnega zavoda v Kragujevcu. Kljub svojim obveznostim je v prostem času nadaljeval s preučevanjem ptic, najprej v okolici Kragujevca, kasneje pa na Kopaoniku, kjer so po njegovih načrtih zgradili smučarski dom, ki je tam še danes.

Narava ga je vse bolj prevzemala, zato se je leta 1940 vpisal na študij biologije in še pred okupacijo overovil dva semestra z vsemi vajami in izpiti. Med okupacijo leta 1941 je bil aretiran in zaprt v Kragujevcu. Le sklop naključij mu je rešil življenje pred množičnimi ustrelitvami, saj je imel ohranjen holandski potni list. Hranjenje dokumentacije je bila le ena od vrlin dr. Sergeja Matvejeva, saj je skrbno dokumentiral vse svoje delo. Po nemški okupaciji je pobegnil v Beograd, kjer je kot prostovoljec postal kustos pripravnik v Muzeju Srbske zemlje (kasnejšem Prirodnjačkom muzeju), ki je bil pod okriljem Srbske akademije znanosti. Vojna je zahtevala iznajdljivost za preživetje, zato je leta 1942 skonstruiral preprosto visečo tehtnico, ki jo je začel izdelovati in prodajati za potrebe priročnega preprodajanja blaga. Pri delu mu je pomagal tudi Slovenec Vojteh Lindtner, ki je bil v muzeju znani mikolog. Posel jima je zaradi razvitega črnega trga dobro tekkel. Poleg tovrstnega dela se je preživiljal tudi z drugimi stvarmi. Izdelal je ilustracije za prevod knjige Frischa, *Zagonetka života* (1942). Sergej je ves čas okupacije sodeloval z odporniškimi gibanjem za osvoboditev Beograda, vendar je imel kljub temu zaradi ruskega državljanstva precej težav po osvoboditvi, še zlasti v času informbiroja, saj so ga stalno nadzorovali. Takoj po koncu okupacije so mu Rusi internirali očeta, ker je bil vojni inženir z bogatim vojaškim znanjem. Po internaciji o njem ni slišal nikoli več, kar ga je tudi močno potrlo. Zaradi zagovarjanja znanstvenega pristopa k preučevanju in varstvu narave, ter svojih argumentiranih stališč, se je velikokrat izpostavljal in samo splet okoliščin in poznavanje nekaterih pomembnih politikov, ki so ga dobro poznali, so ga je rešili Golega otoka.

Med okupacijo se je izpopolnjeval pri znanem ornitologu prof. Martinu, s katerim sta v tem času pripravila rokopis za knjigo *Ptice Jugoslavije*, ki pa je zaradi težkih gmotnih razmer v Jugoslaviji izšla šele leta 1947. Po okupaciji je Sergej nadaljeval s študijem biologije in v letu 1947 je uspešno absolvirал študij in vse izpite. Že v tem času je napisal več znanstvenih razprav.

Po študiju se je na priporočilo prof. Stankovića iz muzeja preselil na novo ustanovljeni Institut za ekologiju i biogeografiju pri Srbski akademiji nauka. Po objavi knjige *Rasprostranjenje i život ptica Srbije* (1950) je postal znanstveni sodelavec Srbske akademije nauka. Po novi zakonodaji leta 1958, ki je za mesto

znanstvenega sodelavca predpisovala diplomo, ki pa je Sergej ni imel, je sklenil na primerni ravni zaključiti svoj študij biologije. Ker ga je že takrat pot večkrat zanesla v Slovenijo in si je v Ljubljani ustvaril znanstva s tukajšnjimi profesorji, je študij sklenil zaključiti tukaj. Dobil je enoletni dopust in v tem času hkrati opravil diplomski izpit in rigoroz, ter 11. junija 1959, pod mentorstvom J. Hadžija, zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom *Principi biogeografije*, objašnjeni na primeru Jugoslavije. Po doktoratu mu je prof. Hadži predlagal naj prevzame mesto predavatelja za biogeografijo na Univerzi v Ljubljani, vendar je bil predlog na Univerzi pod pretvezo nepoznavanja slovenskega jezika zavržen. Vzroki so bili širši in so imeli predvsem politično ozadje. Sergej je disertacijo kasneje razširil in objavil kot univerzitetni učbenik v Beogradu, kjer je postal znanstveni svetnik. Na univerzi v Beogradu se je prijavil na razpis za rednega profesorja biogeografije, vendar je razpisna komisija »izgubila« razpisno dokumentacijo in ukinila predmet. Vsa ta naključja so se dogajala zaradi političnih ozadij, predvsem zaradi njegovega ruskega porekla.

Te grenke izkušnje so Sergeja vsekakor prizadele, vendar je iz njih potegnil novo energijo in se posvetil predanemu znanstvenemu delu. Proučeval je ptice, biogeografijo Balkanskega polotoka in se vse bolj posvečal kobilicam, za katere je našel čas ob opazovanju ptic. V času, ko je aktivnost ptic nekoliko pojenjala tako v sezoni, kot v dnevnih obdobjih, so prišle kobilice, ki so mu pomagale »zapolniti« že tako znanosti predano življenje. Leta 1967 je Sergej skupaj s Petrom Usom objavil katalog kobilic Jugoslavije, kasneje pa še več študij o kobilicah, skupaj 12. Da je Sergej kobilice intenzivno preučeval, nam pove podatek o obsežnosti njegove zbirke, ki jo je podaril Zoološkem inštitutu Akademije znanosti v St. Petersburgu. Ta je obsegala več kot 16.000 prepariranih primerkov, predvsem iz Balkanskega polotoka. Poleg Petra Usa je Sergej pri proučevanju kobilic intenzivno sodeloval tudi s Sonjo Mikšić iz Sarajeva in več tujimi specialisti iz Rusije, Avstrije, Nizozemske in Velike Britanije. Kot prijatelj Petra Usa se je čutil dolžnega, da dokonča in ilustrira njegov rokopis knjige *Favna ortopteroidnih insektov Slovenije* (1992), ki je še do danes edina monografija o žuželkah v slovenskem jeziku. Kljub temu, da je urejanju te knjige in tekstov posvetil več kot leto svojega časa, je moral prispevati še del svojih sredstev, da je lahko izšla.

Po otoplitvi odnosov s Sovjetsko zvezo je leta 1965 izkoristil pozitivno klimo in se z dvema polnima kovčkoma prepariranih ptic podal v Leningrad (danes St. Petersburg), kjer je bila hranjena obsežna zbirka ptic skoraj vsega Palearktike, proučevati intraspecifične razlike med populacijami različnih vrst ptic. Tu je balkanski material primerjal s serijami ptičev iz ostalega dela Palearktike in oblikoval teorijo o vrstah in podvrstah in evoluciji le-teh. V Leningrad je redno zahajal tri leta in pol, potem le še občasno, vse do leta 1972. Kasneje je obiskoval še muzeja v Berlinu in na Dunaju. Rezultat teh obsežnih študij je bila knjiga *Pregled faune ptica Balkanskog poluostrva (Piciformes et Passeriformes)* (1976).

Znanstveno delo Sergeja Matvejeva je zelo obsežno. Objavil je mnoga znanstvena in strokovna dela, skupaj več kot 200, od tega je bilo po mojem vedenju vsaj 8 knjig. Veliko gradiva je ostalo še neobjavljenega v raznih zabeležkah. Njegov delavnik je bil zmeraj dokaj dobro usklajen, saj je delal vse do zadnjega dne svoje-

ga življenja. Tudi v svoji zavidljivi starosti je Sergej beležil vse pomembne informacije iz narave, ki bi lahko komurkoli koristile in te beležke hranil. Danes so te obsežne beležke in gradivo shranjeni v legatu Srbske akademije nauka i umjetnosti, kjer so urejene po območjih v katerih je delal in po ekskurzijah. Legat je začel urejati že leta 1977, ko se je odpravljal v Slovenijo, nato pa intenzivno leta 1993. Takrat je imel kar precej težav s prevozom gradiva v Srbijo, saj je bilo zaradi vojn na Hrvaškem in Bosni in Hercegovini prevoz gradiva zelo težak, zato je večkrat z gradivom potoval sam in ga na Madžarskem iz slovenskih avtobusov pretovarjal na Srbske. To gradivo je zelo obsežno, saj zajema vse terenske zabeleške, veliko fotografskega materiala in celotno bibliografijo, ki jo je ustvaril tekom svojega življenja.

Njegova terenska preučevanja so se začela že v njegovi mladosti in so trajala vse do obdobja, ko jih je zaradi težav s srcem moral zmanjšati. Vendar je tudi v tem obdobju rad zahajal v naravo in med svoje prijatelje. Terenske odprave so bile na začetku njegovega službovanja razmeram primerne. Potovali so peš, jahali konje ali osle, dobršen del terenskih odprav pa je opravil z mopedom, s katerim se je vozil vse do časa, ko se je iz Slovenije odpravil nazaj v Beograd, do njegovega 84. leta. Ob daljših poteh je moped spravil na vlak, potem pa pot nadaljeval po kolovozih in brezpotjih, dokler ni prišel do zelenega cilja. O svojih poteh je objavljial tudi manjše sestavke, kot vodiče po naravoslovnih poteh in planinah, saj planinarjenje v tistih časih še ni bilo tako popularno, manjkale pa so tudi karte z vrisanimi potmi.

Raziskav ptičev in kobilic se je v največji meri loteval po metodi omejenega transeкта, ki je v biologiji veljavna še danes. Na svoje odprave se je zmeraj odpravljial z lovsko puško, s pomočjo katere je zbiral material ptic in sesalcev za kasnejše študije. Veliko tega materiala je tudi sam prepariral. Najbrž ni potrebno omenjati, da je tovrstno delo zahtevalo dobrega strelca. Vendar pa tekom raziskav naravi nikoli ni vzel velikega davka. Zmeraj je pazil, da pri zbiranju ne ogrozi lokalnih populacij in vrst. Ves zbrani material je skrbno shranil, tudi parazite živali, vsebino črevesij, kosti in druge vzorce, ki bi lahko koristili drugim sodelavcem. Pazil je, da je naravi vzel le najnujnejše. Danes raziskave ptic temeljijo na drugi metodologiji, vendar pa znanstveno delo še zmeraj zahteva določen krvni davek. Tako zbrani material je kasneje dal Sergeju pomembne podatke o varstvu ptic in narave. Sodeloval je pri izdelavi mnogih lovskih zakonov, mnogih rdečih seznamov in bil pomemben akter v prizadevanjih po ohranjanju naravne dediščine. Po osamosvojitvi Slovenije je postal član stranke Zeleni Slovenije, vendar je kasneje zaradi razočaranja nad stranko, ki se je ukvarjala sama s sabo, izstopil. Zadnje prizadevanje v Ljubljani mu je bila ohranitev obeh bregov reke Save v ljubljanski okolici, ki bi ju uredili kot naravoslovni učni poti in kot pasova brez urbanizacije. Žal ta ideja, zaradi mnogih političnih in nekaterih privatnih ciljev, nikoli ni obrodila sadov, čeprav je Matvejevev za to zbral vso potrebno dokumentacijo.

Sergej Matvejevev se je s Slovenijo seznanil na dvomesečni odpravi v Julijskih Alpah, leta 1955, ko je pričel sodelovati tudi s Prirodoslovnim muzejem Slovenije. Takrat je preučeval favno južnega dela Julijskih Alp, z namenom razširitve Triglavskega narodnega parka. Do leta 1981 je v več odpravah iz Beograda domala obšel vso Slovenijo, od Prekmurja do Primorske in od Julijskih Alp do Kočevske. Že

v tem času je pričel z delom na ideji zruševanja ekosistemov glede na tipične življenjske oblike (biome), pri čemer mu je v veliki meri pomagal fitocenolog Ivo Puncer. Skupaj sta tudi objavila knjigo Karta bioma, predeli Jugoslavije i njihova zaštita (1989), leta 1991 pa knjigo Naravni tipi predelov Slovenije in njihovo varstvo. Pojem bioma še danes živi v nekoliko dodelani in sodobni obliki, pod nazivom habitatni tipi. Leta 1977 se je po upokojitvi tudi za stalno preselil v Slovenijo, kjer je v Ljubljani živel s svojo tretjo ženo Sabino Vertelj. V teh letih se je intenzivno vključil v delo društev z naravoslovno tematiko (Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija, Lovska in Ribiška zveza Slovenije), sodeloval je z Biološkim inštitutom Jovana Hadžija pri ZRC SAZU in Prirodoslovnim muzejem Slovenije. Ves ta čas je mlade vzpodbujal in usmerjal k temeljitemu znanstvenemu delu, hkrati pa nadaljeval s svojim znanstvenim opusom. V času, ko je živel v Sloveniji, se je njegovo znanstveno delo nadaljevalo s proučevanjem značilnosti biotopov, kobilic, rib in naravovarstvom. Hkrati je urejal vso zbrano gradivo in rokopise pripravljajl za publikacije. Veliko njegovega znanstvenega opusa je shranjenega tudi v knjižnici Biološkega inštituta Jovana Hadžija pri ZRC SAZU, del pa tudi v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. Večina preparatov vretenčarjev, ki jih je Matvejev zbral na svojih terenskih odpravah, je shranjenega v Prirodnjačkom muzeju v Beogradu, del zbirk pa je propadlo po raznih inštitucijah v Srbiji, predvsem zaradi njihovih nestrokovnih selitev.

Zaradi obsežnega znanstvenega opusa je Sergej prejel številna priznanja. Že leta 1962 je postal član Indijske zoološke akademije v Agri. Zaradi raznih političnih spletk ni nikoli postal dopisni član SANU, čeprav je bil za to mesto že imenovan in je bil dolgoletni član Jugoslovanskega medakademijskega komiteja.

Za svoje zasluge je tudi v Sloveniji prejel več priznanj:

Leta 1980 je imenovan za častnega člana Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, bil je tudi eden njegovih ustanoviteljev,

4. apr. 1992 je bil imenovan za častnega člana Slovenskega entomološkega društva Štefana Michielija,

26. nov. 1992 je za dolgoletno uspešno sodelovanje s Prirodoslovnim muzejem Slovenije prejel Zoisovo priznanje, ki ga Prirodoslovni muzej podeljuje uglednim naravoslovcem in drugim osebnostim,

25. jun. 1994 je izbran za častnega člana društva ribičev Straža-Sava, za dolgoletne zasluge na področju ribištva, preučevanja in varstva rib.

Zaradi zaslug pri preučevanju slovenske narave je 27. dec. 1993, po dolgem čakanju, prejel častno državljanstvo Republike Slovenije in s tem pridobil slovenski potni list. Pred tem, 18. mar. 1993, je prejel ruski potni list, pri čemer ni imel nobenih težav pri pridobivanju državljanstva, saj je bil po narodnosti Rus. V času od leta 1951 do leta 1993 je bil državljani Jugoslavije, katere državljanstva pa zaradi razpada Jugoslavije ni mogel ohraniti.

Sergej je prejel tudi številna druga priznanja, ki so mu jih podelila razna jugoslovanska društva in združenja, katerih član je bil marsikdaj vse od njihove ustanovitve. Teh žal ne morem naštet, ker mi ta dokumentacija ob pripravi tega sestavka ni bila dosegljiva.

Sergej je bil trikrat poročen. Prva žena je bila po narodnosti Rusinja, druga Srbkinja, tretja pa Slovenka. Prva žena mu je rodila sina Mišota, ki danes živi na Nizozemskem, druga pa sina Ivana, ki živi v Beogradu. Prvi dve ženi je Sergej zaradi bolezni pokopal in se sredi sedemdesetih let poročil s Sabino Vertelj, s katero sta se po njegovi upokojitvi preselila v Slovenijo.

Dr. Sergeja Matvejeva sem osebno poznal od leta 1991, ko so me v času študija začele zanimati kobilice. Hitro sva načela pogovor in prijazno mi je ponudil pomoč, tako, da sva še leta zatem delila izkušnje iz preučevanja kobilic in drugih naravovarstvenih tem. Bila so obdobja, ko sva se videvala tudi tedensko in skupaj razpravljala o različnih vsebinah. O dr. Matvejevu lahko rečem, da je bil človek odprtega srca, ki je v življenju preživel mnoga razočaranja in grenke izkušnje. Zmeraj je bil pripravljen pomagati in si vzel čas za nasvet. Zaradi vseh nesrečnih naključij je leta 1996 zapustil Slovenijo in se preselil v Beograd, kjer je najprej skromno bival kot podnajemnik. Stalno se je hotel vrniti v Slovenijo, vendar mu krhko zdravje in dolga pot te vrnitve nista omogočila. V zadnjem letu je iskal možnost bivanja v domu ostarelih nekje v Sloveniji, vendar se mu žal ta želja, zaradi zasedenosti domov, ni izpolnila. Kljub svojemu ugledu in skromnemu življenju si ni ustvaril nobenega bogastva, še to kar je imel, je vložil v znanost in tisk literature, ki naj bi znanje prenašala na naslednje rodove.

Na koncu svojega življenja je, tako kot na začetku, postal begunec, čeprav je s svojim delom obogatil mnoge nacije. Najtežje se mu je bilo sprijazniti z razpadom Jugoslavije, ki jo je zelo dobro poznal in imel za domovino, v kateri se je počutil za Evropejca, kot je rad poudarjal. Na koncu, zaradi spleta okoliščin in svojih stališč, ki jih je argumentirano zagovarjal, nikjer ni našel dolgotrajnega notranjega miru. Tako je vse do konca ostal razočaran, vaje krutega sveta, zaradi katerega se je zmeraj vračal k delu, ki ga je ohranjalo pri volji do ustvarjanja. Glede na njegovo obsežno delo in ves zbrani material lahko rečem, da je njegovo življenje dalo svetu obilo dobrega in da bo vsem ostal še dolgo v lepem spominu. S temi besedami zaključujem spomine na dobrega prijatelja in mentorja in mu želim večni mir in tako pogrešano zadovoljstvo.

Literatura:

- Aljančič, M.** 1992, 1993: Sergej Dimitrijevič Matvejev – pogovor z dobitnikom Zoisovega priznanja. *Proteus* 55, 6, 228-231.
- Geister, I.** 1991. Pogovor z dr. Sergejem Matvejevom. *Acrocephalus*, 12, 47, 1-13.
- Matvejev S.D.** 1994: Bibliografija dr. S. Matvejeva od 1938 do 1991 (z dodatki do leta 1994). Rokopis – neobjavljeno gradivo, 60 s.
- Matvejev, S.D.** 1993: Vodič kroz legat dr. S.D. Matvejeva. Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, 37 s.
- Matvejev, S.D.** 1996: Summary jednog života – naučni rad od 1938 do 1996 godine. Rokopis – neobjavljeno gradivo, 13 s.
- Satler, M.** 1994: Dr. Sergej D. Matvejev. *Nedeljski Dnevnik* 27.02.1994, v rubriki znanec iz sosednje ulice.

Stanislav Gomboc